

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2024. – С. 156–169
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2024. – pp. 156–169
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2024.58.156-169>
hj.chnu.edu.ua

УДК 392.3(491.1)«793/1066»

© Іван Воротняк* (Чернівці)

СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ІСЛАНДСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ (II)

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки сімейного життя жінок в Ісландії епохи вікінгів. Автор відзначає, що створення сім'ї давало можливість новоствореним сім'ям припинити міжродову ворожнечу, зміцнити політичні зв'язки, а також об'єднати землю і майно.

Ісландці, як і всі інші скандинави, доволі серйозно підходили до вибору майбутньої дружини, причому бралися до уваги найрізноманітніші фактори: соціальний і майновий статус її родини, зовнішній вигляд і характер самої дівчини, на що звертали увагу упорядники і оповідачі саг.

Зазвичай жінки беззаперечно приймали нав'язаний їм шлюб, а інколи їх просто змушували виходити заміж за тих, на кого їм вказували старші родичі-чоловіки, хоча траплялися випадки, коли наречені демонстрували своє невдоволення кандидатурою майбутнього чоловіка. Бували випадки, коли батько або хтось із родичів-чоловіків радилися з дівчатами, і вочевидь серйозно ставились до їхньої думки, так само іноді під час сватання дівчина могла висувати свої умови нареченому. Більш незалежною у виборі шлюбного партнера була вдова, яка могла самостійно приймати рішення без необхідності консультацій чи схвалення родичів.

Аналіз ісландських саг демонструє специфічний статус жінки у соціумі: з одного боку, жінки не відігравали таку ж вагому соціальну роль, як чоловіки, – їхнє життя переважно обмежувалося домогосподарством і дітьми, з іншого ж – крута вдача, владність, розум, розважливність, схильність до інтриг, гострий язик дозволяли жінці багато чого вирішувати у своїй долі, зокрема ініціювати розлучення, а часом відігравати не останню роль і за межами свого будинку.

Ключові слова: Ісландія епохи вікінгів, родові саги, гендерні студії, соціальний статус жінки, шлюбні звичаї, майнові права.

Ivan Vorotniak (Chernivtsi)

FAMILY LIFE OF ICELANDIC WOMEN IN THE VIKING AGE (II)

Abstract. The article is devoted to clarifying the specifics of the family life of women in Iceland during the Viking era. The author considers marriage as a tool for creating and adapting family structures and roles, social and political hierarchies. The creation of a family provided an opportunity for newly formed families to end inter-lineal enmity, to strengthen political ties, and to unite land and property. It allowed families to expand their support group, which was necessary in societies that relied on blood feuds as a means of revenge; at the same time, marriage was a kind of diplomatic tool for settling the feud between rival families.

* к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Associate Professor, Department of World History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0003-2383-0202

e-mail: i.vorotnyak@chnu.edu.ua

Icelanders, like all other Scandinavians, took the choice of a future wife quite seriously, taking into account various factors: the social and property status of her family, the appearance and character of the girl herself, which was paid attention to by the compilers and storytellers of the sagas.

The correctness of behaviour and beauty of a woman were especially pleasing to the Vikings, if combined with her natural intelligence, sense of self-worth and strong spirit. In many ways, men's attention to such qualities of the mothers of their future children was explained by the fact that the inhabitants of the European North left their own homes for a long time, going on long military campaigns, and women had to raise future warriors.

In the sagas, women or girls were often praised or condemned: they were given apt characteristics as well as men. From these evaluations, often detailed and expressive, it emerged that in a woman, as in a man, the first to be valued were external attractiveness and intelligence, restraint and a sense of self-worth, «skillfulness», pride and mastery, which is obligatory for everyone.

Usually, women accepted the marriage imposed on them without objection, and sometimes they were simply forced to marry those whom their older male relatives pointed out to them, although there were cases when the brides showed their dissatisfaction with the candidate of the future husband. There were cases when the father or one of the male relatives consulted with the girls, and apparently took their opinion seriously, just as sometimes during matchmaking the girl could put forward her conditions to the groom. The widow was more independent in choosing a marriage partner, who could make decisions on her own without the need for consultations or the approval of relatives.

The bride was entitled to a dowry, the amount of which was agreed upon in advance. The amount of the bride price and the size of the dowry depended on the status of the families, but if the woman's family had a higher social status than the man's family, a higher bride price was required.

The subject of concubines or secondary wives occupies a significant place in the sagas. Most often, they are mentioned in passing, sometimes entire plots are connected with them. Keeping concubines by the Vikings was not considered a violation of the institution of sacred marriage.

The analysis of the Icelandic sagas demonstrates the specific status of women in society: on the one hand, they did not play the same important social role as men – their lives were mostly limited to the household and children, on the other hand – cool character, authority, intelligence, prudence, a tendency to intrigue, sharp language allowed a woman to decide many things in her destiny, in particular to initiate a divorce, and sometimes to play not the least role even outside her home.

Keywords: *Iceland of the Viking Age, family sagas, gender studies, social status of woman, marriage customs, property rights.*

Продовження. Початок див. «Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія, 2023, № 2»

Створенню шлюбного союзу у ісландців епохи вікінгів передували сватання і заручини. В побутових реаліях Ісландії та Норвегії, про які здебільшого розповідають родові саги, люди жили зазвичай у своїх гардах (gård – подвір'я, хутір), відокремлених один від одного горами, болотами, лісами. Їхніми власниками та повними розпорядниками були бонди (bonde) – самостійні, незалежні господарі різного майнового статусу. Як свідчать тексти родинних переказів, сполучення між цими гардами зазвичай було справою не простою. Тому колективні молодіжні заборони та ігрища, настільки звичні в сільських поселеннях континентальної Європи, не набули поширення у середньовічній Ісландії. Люди тут зустрічалися на громадських зібраннях – тінгах (судових зборах), бенкетах, які влаштовувалися з різних нагод: під час традиційних язичницьких свят – приношень богам, урочистостей, пов'язаних зі спуском нового судна на воду. Бонди відвідували родичів і сусідів; гостювання було звичною нормою. Так чи інакше, але в цих слабо населених регіонах усі знали не тільки родоводи, а й були обізнані щодо стану господарства, репутації, сімейних справ та особистих якостей людей свого кола спілкування. Зустрічаючись у публічних місцях, молоді люди, ошатно вбрані, в оточенні велелюдного товариства, мали можливість побачити одне одного і познайомитися. Нерідко результатом таких зустрічей було сватання, а інколи – й таємний роман¹.

Під час сватання ініціатива належала стороні нареченого, який мав намір створити свою сім'ю або його спонукали до цього батьки чи родичі. Якщо наречений сам ще не «пригледів» собі наречену, близькі люди повідомляли йому про наявність у тому чи іншому гарді відповідної «кандидатури»,

вказували на переваги дівчини та її родини².

Сватався або сам наречений, або його батько, родич чи друг, бажано – шанована у суспільстві людина. Хоча перемовини велися з главою сімейства, перед остаточною відповіддю належало дізнатися про думку самої дівчини. Досить цікавий опис такого обряду зафіксований у «Сазі про людей з Лососевої долини (Лаксдаля)»: «Якийсь Хаскульд син Колля, який успадкував після смерті батька «добро і господарство», ще юнаком «володів зрілим розумом», «був людиною красивою та діяльною». Й незабаром «Хаскульд, власник великого господарства, став користуватися неабиякою шаною, бо мав гарну опору – родичів і друзів, яких набув його батько Колль»³. Послуживши дружинником у норвезького конунга Хакона, Хаскульд став чоловіком, «ім'я якого було відоме як в Норвегії, так і в Ісландії»⁴.

Вирішивши одружитися, він поїхав до багатого та відомого господаря Б'ярна, донька якого, Йорунн, була красивою, гордовитою і «вирізнялася надзвичайним розумом»⁵. Вона вважалася найкращою нареченою в усій західній частині острова. Б'ярн добре прийняв Хаскульда, але рішення надав доньці. Йорунн відповіла: «Про тебе, Хаскульде, йде така слава, що твою пропозицію нам варто прийняти, бо ми сподіваємося, що жінка, яка вийде за тебе заміж, нічого не потребуватиме. Однак мій батько повинен вирішити це, я ж підкоряюся його бажанню»⁶. Після весілля «Йорунн разом з Хаскульдом взялася за господарство. По тому, як молода дружина вела справи, можна було зрозуміти, що вона розумна, не боїться роботи і досвідчена у багатьох справах, проте дещо пихата. Їхнє спільне життя з Хаскульдом було хорошим, хоча вони мало розмовляли одне з одним»⁷.

Цей сюжет примітний тим, що він висвітлює основні мотиви укладання шлюбного договору, роль сторін і основу миролюбності у сім'ї⁸. Природно, що добре приймалося сватання «чоловіка багатого, із заможною ріднею», іменитого, «високого роду» або «відомого роду». Опис весілля, на яке зійшлись найбільш відомі й родовиті гості, вміщений у «Сазі про людей з Лососевої долини»: «Унн витратила багато коштів на це свято, тому що вона звеліла покликати іменитих людей з усіх куточків країни. Вона запросила брата свого Бьорна та брата свого Хельгі Бьолана, і кожен із них приїхав з багатьма супутниками. Прибули також Колль з Долин, чоловік її онуки, і Херд з Хердаля, і багато інших знатних людей. Багато народу було на святі й усе ж таки приїхали далеко не всі люди, яких Унн запросила, оскільки для людей з Ейяфьорда шлях був надто далекий»⁹.

У «Сазі про Ньяла» описані деталі заручин і заміжжя однієї дівчини: 14-річна Торгерд присутня на весіллі своєї матері Хальгерд, яка вже втретє виходить заміж, цього разу – за Гуннара, найзавиднішого холостяка Ісландії. На бенкеті, який був помітною подією з огляду на статус молодят, дядько нареченого, поважний Траїн починає безсоромно витріщатися на юну Торгерд, що обурило його дружину Торгільд, яка розсердилась і виголосила вісу:

*«Ну й сором! Вирячився,
Так і пожирає очима!»¹⁰*

Сучасна дослідниця Й. Фрідріксдоттір припускає, що їхній шлюб уже тріщав по швах¹¹, тому що Траїн реагує на зауваження дружини блискавично і цілком однозначно: він проганяє її і тут же просить руки Торгерд у її діда – Хьоскульда¹². Той спочатку вагається, але, коли найкращий друг нареченого підтверджує, що Траїн користується беззаперечним авторитетом і володіє великими статками, одразу погоджується¹³. Про почуття Торгерд у сазі не говориться ні слова, так само як і про те, що з цього приводу думає її матір¹⁴. У подальшому упорядник саги констатує, що дівчина «взялася за господарство біля Кам'янистої Річки і стала домовитою господинею»¹⁵. Це несподіване сватання подається оповідачем як рідкісна удача і для дівчини, і для її родини, а про його наслідки історія замовчує¹⁶.

Наведений вище приклад свідчить про те, що одруження розглядалося ісландцями як угода між чоловіками: жінка, а точніше, її тіло разом із його репродуктивною функцією та посагом обмінювалися на соціальний, політичний чи матеріальний капітал (викуп) нареченого. Угоди такого характеру формували важливі взаємні зобов'язання між окремими соціальними групами; тому суто приватною справою між двома людьми шлюб аж ніяк не був. Він радше стосувався не самих молодят, а їхніх батьків, бабусь і дідусів, братів та сестер, а також дітей від попередніх шлюбів, якщо вони були¹⁷.

Отже, в шлюбі «поєднувались» перш за все статки двох родин, дві родові традиції, два уявлення про сімейну честь. Про те, що саме ці поняття містили в межах подібних союзів, відомо

небагато. Авторитетний французький скандинавіст Р. Буайє вивів своєрідну «формулу»: син клану А одружувався з донькою клану В, в результаті чого обидва клани вступали у тісний зв'язок; як наслідок – переплітались їхні усталені традиції. Так утворювалася «базова» цінність: репутація, котру залишали після себе середньовічні ісландці¹⁸. Дослідник цитує рядки з «Промов Високого»:

*«Гине худоба,
родичі гинуть,
і смертний ти сам,
та смерти не відає
слава гучна
гідних учинків»*¹⁹.

Отже, створення нової сім'ї було не лише суспільною та соціальною подією. У цьому процесі існували й елементи політики: джерела повідомляють, що у такий спосіб відбувалося примирення двох ворогуючих кланів²⁰.

Найбільш жорстким обмеженням в ісландському соціумі було те, що людина мусила залишатись у межах тієї соціальної групи, в якій вона народилась. На ранньому етапі ісландської історії суспільство поділялось на вільних і залежних осіб, а ключовою вимогою укладання шлюбу була приналежність обох партнерів до групи вільних людей²¹. Відсутність особистої свободи одного з батьків була такою ж серйозною перешкодою для майбутньої дитини, як і відсутність належно оформленої шлюбної угоди між батьками. В Ісландії дитина, народжена від вільної жінки і невільного чоловіка, не мала права на успадкування майна, навіть якщо жінка звільнила чоловіка, щоб вийти за нього заміж; так само і вільний чоловік міг звільнити рабину з метою одруження²².

Зі зменшенням кількості рабів ця ознака втратила своє значення, натомість визначальними критеріями стали багатство і соціальний престиж²³. Тому зазвичай одружувались представники родин з однаковим соціальним і майновим статусом, оскільки «мезальянс» міг призвести до катастрофічних наслідків. У багатьох сагах дружини зображуються мудрими та гідними своїх чоловіків, які активно підтримують останніх в усіх життєвих ситуаціях; доволі часто родинні перекази фіксують подружні чвари та різні проблеми, які подекуди призводили до конфліктних ситуацій: несумісність характерів, подружні зради, насильство та ін.²⁴

В Ісландії у досліджуваний період існував і т. зв. «неповний шлюб» або «неповне весілля», яке відбувалося взагалі без дотримання обрядів, проте – за куп. У «Сазі про Егіля» (гл. VII, XII, XVII та ін.) розповідається саме про такий ритуал: «На одному осінньому святі, на велелюдному бенкеті був присутній бонд Хагні, власник хутора на острові Лека. Він був дуже багатий, красивий і розумний, але з низького роду, і піднявся сам. Його донька Хільдірід була дуже гарна собою. На бенкеті їй випав жереб сидіти поруч з Б'яргольвом, родовитим, могутнім і багатим чоловіком, управителем округу, вже немолодим вдівцем, який мав дорослих дітей. Того вечора вони переговорили багато про що. Дівчина сподобалася йому. Тієї ж осені Б'яргольв на своєму вітрильнику прибув на острів Лека, взявши із собою 30 людей. Гостей запросили до будинку, Хільдірід обнесла їх брагою. Б'яргольв «покликав до себе господаря і сказав йому: справа в мене до тебе така – я хочу, щоб твоя донька поїхала до мене додому, і я справлю з нею неповне весілля. Хагні не бачив іншого вибору, як зробити все за бажанням Б'яргольва. Б'яргольв заплатив за Хільдірід велику суму золотом, і вони лягли в одне ложе»²⁵. Вочевидь, що на «неповний шлюб» доньки, на відмову від повноцінного заміжжя і на, певною мірою, безчестя (як і для її родини), батьки погоджувались або під тиском могутнішого нареченого, або через гроші, чи з обох наведених вище міркувань²⁶.

Траплялася ще одна форма укладання шлюбу. В тій самій «Сазі про Егіля» конунг наказує своєму дружиннику Ейвінду, брат якого вбив могутнього вікінга Торольва, одружитися з його удовою Сігрід і взяти все добро та дітей покійного. Ейвінд попросив руки Сігрід, продемонструвавши знаки, які йому дав конунг на підтвердження своєї волі; Сігрід, за словами оповідача, «не бачила іншого виходу після того, що було, як підкоритися цьому рішення»²⁷. Це весілля мало покласти край ворожнечі між кланом конунга і родичами Торвальда Квельдुльвссона.

Ісландські жінки впродовж свого життя іноді виходили заміж по декілька разів. «Сага про людей з Лососевої долини» містить досить цікавий епізод, в якому Гудрун просить свого родича Геста розтлумачити сни, які вона бачила впродовж деякого часу: «Гудрун сказала:

– Багато снів бачила я за цю зиму, але особливо чотири сни занепокоїли мене, і не знайшлося

такої людини, яка б витлумачила ці сни, як мені б хотілося, хоч я й не вимагаю, щоб їх було витлумачено тільки згідно з моїм бажанням.

Гудрун сказала:

– Мені здалося, ніби я стою біля струмка, і на голові в мене чепець із загнутим вперед верхом, і я подумала, що він не личить мені, і мені захотілося одягти на себе інший, але багато хто вмовляв мене, щоб я цього не робила. Все ж я не послухалася їх і зірвала чепець з голови, і кинула його в струмок, і на цьому мій сон скінчився.

І далі Гудрун сказала:

– Отак почався другий сон: мені здалося, що я стою біля озера. Мені здалося, ніби на руці у мене опинилося срібне зап'ястя, яке належало мені і дуже мені личило. Мені здавалося, що це дорогоцінний скарб, і я сподівалася, що довго ним володітиму. І тільки я встигла це подумати, як зап'ястя впало з моєї руки в озеро, і я ніколи більше його не бачила. Ця втрата здавалася мені набагато значнішою, ніж могла б для мене бути втрата якоїсь прикраси. Потім я прокинулася.

Гест сказав лише:

– Цей сон не менш важливий.

І Гудрун заговорила далі:

– Мій третій сон був такий: мені здалося, ніби маю на руці золоте зап'ястя, і воно належить мені, і я думала, що моя втрата тепер відшкодована. І мені спало на думку, що це зап'ястя мене радуватиме більше, ніж перше. Але ця прикраса, як здавалося, була мені не настільки дорожчою за першу, наскільки золото дорожче за срібло. Потім було так, ніби я впала і хотіла спертися на руку, але золоте зап'ястя вдарилося об камінь і розпалося на два шматки, і з цих шматків, як мені здалося, потекла кров. У мене було скоріше відчуття смутку, аніж почуття втрати, і я подумала, що в зап'ясті була тріщина. І коли я після цього подивилася на поламані шматки, мені здалося, що я бачу кілька тріщин, і все ж таки мені подумалося, що воно могло залишитися цілим і неушкодженим, якби я більше його берегла. І на цьому завершився мій сон.

Гест сказав:

– Цей сон не менш знаменний, ніж попередні.

І Гудрун сказала далі:

– Ось мій четвертий сон: мені наснилося, що в мене на голові золотий шолом, прикрашений дорогоцінним камінням. Мені уявилося, що цей скарб належить мені, але мене мучило те, що шолом був надто важкий, і я ледве могла втримати його на голові та схилила голову, але я не звинувачувала його в цьому й не думала розлучитися з ним. І все ж він упав з моєї голови в Хваммсфьорд, і після цього я прокинулася. І тепер я розповіла тобі всі сни.

Гест відповідав:

– Мені чітко видно, що означають ці сни, але тобі може здатися, що я буду їх тлумачити майже однаково. У тебе буде чотири чоловіки, і я боюся, що коли ти підеш за першого, це не буде шлюб за коханням. Те, що тобі привидівся великий очіпок на голові, який тобі був не до лиця, означає, що ти не дуже любитимеш цього чоловіка. А те, що ти зняла цей чепець з голови й кинула у воду, означає, що ти підеш від нього. Адже це називається викинути у воду, коли людина віддає свою власність і нічого натомість не отримує.

І далі Гест сказав:

– І це був другий твій сон, коли тобі здалося, що в тебе на руці срібне зап'ястя. Це означає, що ти вийдеш заміж за іншу людину, дуже знатну. Його ти будеш сильно любити, однак лише недовго радітимеш йому. Я не здивуюся, якщо він потоне. Більше я нічого не скажу про цей сон. І третій сон твій був, що тобі здалося, ніби в тебе на руці золоте зап'ястя. У тебе буде третій чоловік. Він тобі не буде дорожчим за другого, точно так само як не ціннішим здався тобі рідкісніший і цінніший метал. І мені здається, що в цей час зміниться віра, і чоловік твій перейде в цю віру, про яку ми знаємо, що вона більш піднесена. Якщо тобі здалося, що зап'ястя розпалося на шматки, і почасти з твоєї вини, і ти побачила, як тече з цих шматків кров, то це означає, що чоловік твій буде вбитий, і тоді ти сама побачиш, які глибокі тріщини були у вашому спільному житті.

І далі сказав Гест:

– Такий був твій четвертий сон, що тобі привидівся на голові золотий шолом, оздоблений коштовним камінням, що був надто важкий. Це означає, що в тебе буде четвертий чоловік. Це буде

дуже великий хьовдінг (вождь, глава і наймогутніша людина округу, яка збирає в ньому податки), і він триматиме тебе в страху і покорі»²⁸.

Отож, процитований фрагмент наочно ілюструє шлюбну поведінку ісландських жінок. Зрозуміло, що цей висновок в жодному разі не можна екстраполювати на всіх ісландок, однак частина з них однозначно демонструвала свій непростий характер у подружньому житті.

Вище вже згадувалося, що зазвичай шлюби укладалися між сім'ями приблизно однакового майнового стану й статусу, про що і наголошується в сагах: «Він рівня наречений, тому можна видати її за нього»²⁹; або так: «Всі думали, що жінка, яку він просив, одного з ним походження і він може з нею одружитися»³⁰. Ті самі міркування виявлялися вирішальними, коли справа стосувалася родинних статків. Наприклад, коли сватався Енунд Дерев'яна нога, про це сватання говорили, що все нормально: наречений «родовитий і багатий на рухоме майно, але нерухомості мало»; і в посаг за нареченою давали рухомість, оскільки у тестя нерухомості теж було мало³¹.

Перед одруженням претендент на руку нареченої домовлявся з майбутнім тестем про умови шлюбу. Наречений оголошував, скільки майна призначає майбутній дружині, тобто мова йшла про т. зв. «жіночий дар» («mund»). Також претендент призначав «дружній дар» (викуп за дружину) майбутньому тестю, а батько нареченої зі свого боку виділяв доньці придане («heimanfylgja» – дослівно «те [майно], що йде за нею з дому»)³², яке було їй винагородою за втрату прав на батьківську спадщину. Дари й посаг давалися золотом, сріблом, рабами, домашнім начинням і худобою. Земельні володіння зберігалися за спадкоємцями чоловічої статі й не підлягали подрібненню, однак якщо таких не було, то вони переходили жінці. Те саме могло відбутися і за особливим заповітом батька, але тільки щодо придбаної, а не спадкової землі³³. В «Сазі про Ейріка Рудого», коли Торбьорн одружився з Хальвейн, він «взяв за нею землю в Печерних Полях на Купальному Схилі, перебрався туди і став великим чоловіком»³⁴.

«Мунд», або дар нареченого нареченій дружина отримувала вже після весілля, а до того він перебував у сватів. У разі розриву заручин мунд не сплачувався. Якщо пара розлучалася з ініціативи чоловіка, дружина забирала мунд собі; якщо ж без вагомих причин йшла вона, то втрачала свій мунд³⁵. Найвірогідніше, мунд був пов'язаний з поняттям «мундіуму» – заступництва-опіки з боку закону, під яким перебувала жінка впродовж усього життя: спочатку дитиною жила під опікою батька, старших братів, інших родичів та/або опікуна, а після заміжжя й виплати чоловіком мунду – вже під його опікою³⁶.

Крім мунду, молодий чоловік вранці після першої шлюбної ночі підносив дружині «ранковий дар». Залежно від заможності та щедрості нареченого «ранковий дар» був різного виду – від прикрас до земельного наділу. Подібно до спадкового майна або збереженої частини приданого дружини, «ранковий дар» призначався для того, щоб забезпечити овдовілу жінку, коли діти вже відділилися і його можна було передати у спадок лише її дітям (але не дітям чоловіка від інших жінок); згодом його можна було використати і як внесок або дар монастирю³⁷. Щоправда, це право переставало діяти, якщо ініціатором розлучення була сама жінка, до того ж, на думку общини, не маючи на те поважних причин. Однак інтерес до посагу жінки, до її майна рідня виявляла незмінно³⁸.

Цікаві подробиці про володіння посагом представлені в «Сазі про людей з Лососевої долини»: *«Гудрун Освідоттір [за домовленістю її нареченого Торвальда з її батьком] буде сама розпоряджатися своїм майном, коли їх підведуть до одного ложа і половина майна стане її власністю, [незалежно від того] чи буде їхнє спільне життя довгим чи коротким. Він (Торвальд) повинен буде також купувати для неї прикраси, такі, що в жодної з жінок, рівних з нею за статками, не повинно бути кращих прикрас»*³⁹. У «Сазі про Ньяла» Мьорд озвучив Хруту – претенденту на руку своєї доньки Унн, як посаг шістьсот ліктів сукна; у подальшому, під час перебування доньки в домі нареченого її статки повинні були збільшитись на третину, а після народження дітей все майно мало належати чоловікові й дружині порівну⁴⁰. Тобто сім'я нареченої мала право на її посаг чи частку від спільного майна у разі розлучення тільки до появи в неї дітей⁴¹. Це підтверджується свідченнями «Саги про Гіслі», коли під час сварки подружжя Асгерд заявила чоловікові: «Оголошую про розлучення з тобою, нехай мій батько забирає назад все моє придане»⁴².

У разі смерті чоловіка або розлучення з ним господиня була єдиною та повноправною власницею майна. Після смерті жінки дарунки переходили у власність чоловіка і дітей, а якщо жінка вмирала бездітною – її найближчим родичам⁴³. Такий весільний договір, який називався

«купівлею нареченої», був аналогом сучасного шлюбного контракту; за своєю суттю він – справжня торговельна угода, оскільки за його умовами донька з родини переходила у власність чоловіка. Договір укладався лише в присутності родичів з обох сторін⁴⁴. Варто зауважити, що в соціальному контексті посаг, який виділявся родом жінці, переважав його грошову вартість; повернення посагу чи неповернення впливало на можливості роду самостійно вирішувати свою долю, бути незалежним⁴⁵.

Значне місце в сагах займає тема наложниць чи побічних дружин. У такі позашлюбні зв'язки вступали, зазвичай, неодружені чоловіки. Часто-густо наложниця жила разом із неодруженим чоловіком, ведучи його господарство і народжуючи йому дітей, тож і в цьому випадку ми стикаємося з певною формою саме «співжиття» в точному значенні цього слова: тимчасового й не оформленого особливими процедурами аналога шлюбу. Судячи з усього, таке співжиття було засноване на особистій угоді чоловіка й жінки. Воно відрізнялося від того, що самі скандинави називали «неповним шлюбом», оскільки в останньому випадку наложницю начебто купували за домовленістю з її сім'єю, найчастіше – незалежно від її згоди⁴⁶.

Для ісландської еліти наложництво, як і шлюб, являло собою важелі, що використовувалися для вибудовування низки взаємних зобов'язань та особистої вірності; це давало можливість високостатусним родинам зберігати своє домінування в соціальній ієрархії ісландського соціуму⁴⁷. Найчастіше про них говориться мимохідь, іноді ж з ними пов'язані цілі сюжети. Утримання вікінгами наложниць не вважалось порушенням інституту священного шлюбу⁴⁸. Наложницями вважали дівчат, які виходили заміж без дотримання обряду або були спокушені, викрадені чи захоплені у полон⁴⁹. Доволі часто наложницями ставали родички чоловіків нижчого соціального статусу, які у такий спосіб намагалися створити союзи й зміцнити політичні та економічні зв'язки зі своїми годі. Якщо внаслідок таких стосунків народжувались діти, ця обставина могла значно покращити соціальне становище чоловіка та його сім'ї⁵⁰.

Цілий пласт супутніх свідчень про співжиття господарів зі служницями та долю дітей від них зберігається у багатьох сагах. Наприклад, у «Сазі про битву на Пуститші» розповідається про одинадцятьох синів Сноррі, з яких три мали однакові імена – Торд Кіса. З трьох Тордів Кіс лише перший був від законної дружини, решта – народжені від наложниць; до того ж один із незаконних синів був узятий батьком у вікінг (військовий похід)⁵¹. Головний персонаж саги «Життя Сноррі Годі» від трьох дружин мав дев'ятнадцять вільнонароджених дітей і троє – від служниць⁵².

Доречно зазначити, що в статусі наложниць могли опинитись знатні ісландки чи норвежки. Яскравий приклад цього міститься в «Сазі про синів Дроплауг»: «Двоє братів спільно володіли хутором і були багатими. Один з них, Кетіль Грім, поїхав у торговельних справах й зупинився у друга в Ємтланді (історичній області на заході Швеції, яка тоді перебувала під норвезьким протекторатом). У цього друга – хьовдінга Веторма йому приглянулася одна зі служниць-рабинь, така собі Арнейд. Вона виявилась донькою ісландського ярла (ярл – правитель; мова, вірогідно, йде про якогось вождя місцевого значення)⁵³. Харальд Прекрасноволосий мав намір зробити своєю наложницею Гюду – доньку Ейріка, конунга з Хьордаланда. Вона виховувалась у Вальдресі, в одного могутнього бонда й була дуже гарною і гордою дівчиною⁵⁴.

Коли жінка ставала побічною дружиною впливового чоловіка, її авторитет в очах рідні зростав, а сам чоловік часто дивився на родичів-чоловіків своєї побічної дружини як на надійних союзників⁵⁵. У ряді випадків побічні дружини мали більшу свободу діяти у власних інтересах, ніж якби вони перебували у законному, але не надто вдалому шлюбі. Відомим є ісландське прислів'я: «Краще з доброю людиною жити наложницею, ніж із мерзотником законною заручницею»⁵⁶.

Про стосунки законних і побічних дружин розповідається у «Сазі про людей з Лососевої долини»: один з її героїв – Хьоскульд під час подорожі до Норвегії купив вродливу рабиню Мелькорку; вона стала членом родини свого нового господаря⁵⁷, а пізніше – матір'ю його улюбленого сина Олава, який згодом успадкував значну частину земельних володінь свого батька. Автор саги висловив здогад, що Мелькорка і дружина Хьоскульда добре ладнали між собою, однак, як припускають сучасні дослідники, такі взаємини навряд чи були поширеними в ісландських родинах⁵⁸.

Офіційна дружина мала ряд відмінних «ознак»: вона носила на чересі ключі від скринь (символ того, що жінка була повноправною господинею в будинку свого чоловіка; найбільш ранні свідчення цього наявні в едичних пісенних пам'ятках⁵⁹), де лежали найцінніші предмети вжитку, а її волосся

на знак статусу було зібране в жмут. Тільки вона могла по праву користуватися юридичними і матеріальними правами, що відповідали її становищу. Співмешканкам потрібно було, щоб чоловік офіційно визнав їх, – що відбувалося дуже рідко з цілком природної причини. Надання їм подібних прав порушувало внутрішньокланову рівновагу, а це було досить небезпечно, оскільки офіційні спадкоємці лише у виняткових випадках погоджувалися визнати подібний зв'язок і дітей, котрі могли народитися в результаті таких взаємин, і як наслідок – претендувати на доступ до майна у разі, якщо вони були узаконені належним чином⁶⁰.

У межах будинку жінка хазяйнувала необмежено, і оповідачі саг відзначали енергію й працьовитість тієї чи іншої ісландки: «Астрід йде вранці до [свого чоловіка] Глу́ма, будить [його] і велить йому приготуватися до роботи; каже, що сінокіс повинен бути завершений сьогодні»⁶¹; дружина достойного і всіма шанованого Ньяла з саги про нього стверджувала: «...Я займаюсь наймом людей не менше, ніж він [її чоловік] сам»⁶².

Вплив і значення жінки не обмежувалися лише домашнім господарством та сімейним побутом. Навіть така, здавалося б, домашня справа як гостинність, не обмежувалась лише привітним прийомом і гарним частуванням. Дружина брала участь у справах людей, які відвідували будинок чоловіка, нерідко опікувалась тими особами, котрими він не цікавився, і добивалася підтримки з його боку. Джерела дають досить чіткі та ґрунтовні характеристики жінок і відзначають авторитет, яким вони користувалися не тільки в своїй сім'ї, а й в усій окрузі (чверті)⁶³.

Традиційно господарем будинку був чоловік. Однак в «Сазі про битву на Пустищі», де описані події рубежу X-XI ст. (сама битва відбулася в 1014 р.), розповідається про жінку, яка мала свого чоловіка ні за що. Під час трапези вона грюкнула на стіл казан. Чоловік став її бити, вона ж почала голосно ганьбити його на чому світ стоїть і в результаті кинула перед ним на стіл недозрілий сир. Чоловік почав плакати та засмутився настільки, що йому стало здаватися, ніби будинок розвалився і всі вони опинилися під землею⁶⁴.

Родові перекази змальовували ситуації, коли жінки ставили чоловікам ультимативні вимоги. Так, першовідкривач Гренландії Ейрік Торвальдссон (Рудий), головний персонаж однойменної саги, довго вагався – чи переходити йому в християнство, на відміну від своєї дружини Торхільди, яка, за свідченням оповідача, не лише відразу прийняла хрещення⁶⁵, а й зреклася язичницького імені Торхільда, взявши нове – Тьодхільда⁶⁶, і наказала побудувати першу в Гренландії церкву «не дуже близько від дому і відмовилась підтримувати подружні стосунки з Ейріком»⁶⁷.

Проте чоловік далеко не завжди дарував дружині грубість і навіть витівку, де нібито проявилася неповага до нього. У «Пасмі про Снебьорна Кабана» описаний випадок, можливо, непоодиноким в середовищі вікінгів: «Двоє знатних людей побралися і жили, не люблячи одне одного. Коли одного разу чоловік зібрався в торгове плавання, дружина, замість того щоб приготувати все необхідне для спільної поїздки з ним, мовчки сіла на ліжку і почала розчісувати волосся. На багаторазові заклики чоловіка вона не відгукувалася. Розлютившись, він намотав на руку її волосся, відрубав їй голову, вийшов з дому і поїхав»⁶⁸.

В сагах характеристика більш-менш значного персонажа доволі часто включає свідчення про його дружину та дітей. Передбачалося, що шлюб укладався з метою не лише появи господині в домі й спадкоємців; дружина також – це опора в житті і за рахунок нащадків та їхніх майбутніх шлюбних зв'язків, за рахунок розширення числа «своїх»⁶⁹.

Багато заможних норвежців та відомих ісландців періоду заселення острова мали матерів-рабинь. У той час термін «ambátt» (рабиня) набув загального значення «наложниці» чи будь-якої іншої жінки (фактично – співмешканки), з якою чоловік мав дітей, але не був одружений⁷⁰. У 2000 р. були проведені ДНК-дослідження, в результаті яких вчені встановили: прашури сучасного населення Ісландії – переважно чоловіки-норвежці та жінки-ірландки. Подальші дослідження скоригували цю обставину, довівши, що норвезькі жінки також брали активну участь у формуванні потомства, як це описано в сагах і в «Книзі про заняття землі»⁷¹.

Ісландське законодавство не передбачало, що господар може усиновити свою дитину, народжену від рабині. За даними тогочасних літературних джерел, ситуація багато в чому була схожа з тією, що склалась в Норвегії. Незаконнонароджена дитина від рабині чи вільної наложниці могла вважатись частиною родини, але не отримувала повної частки у спадщині. Основна відмінність між дітьми рабині й дітьми вільної наложниці, очевидно, полягала в тому, що у дітей наложниці-рабині не було

родичів по материнській лінії, які могли б надати підтримку, якщо законнонароджені зведені брати та сестри відмовлялись їм у правах⁷².

Іноді саги описують зневажливе ставлення батька до своїх синів, народжених від рабинь, як у випадку з ярлом Рьогнвальдом Ейстенссоном, який сказав своєму синові Ейнару, що мало чого від нього очікує, бо рід його матері походив від рабів; Ейнар, однак, став ярлом Оркнейським⁷³.

Літературні джерела фіксують випадки, коли родина повністю приймала позашлюбну дитину. У «Сазі про синів Дроплауг» Х'ярранді бере участь у битві на боці свого тестя, Хельгі Асб'ярнарсона. Його супротивник – Хельгі син Дроплауг насміхаючись сказав: «Був би ти й зовсім непоганий, якщо б отримав за дружину законну доньку Хельгі сина Асб'ярна»⁷⁴. В «Сазі про людей з Лососевої долини» улюбленим сином Хьоскульда був Олав Павич, народжений рабиною. Законні сини відмовились дозволити батькові віддати Олаву частку спадщини. Тож він обманом влаштував так, що сини від законного шлюбу дозволити подарувати Олаву більше, ніж це було передбачено законом, – дванадцять ейрірів⁷⁵. У двох випадках в «Сазі про Егіля», коли виникають суперечки про спадщину, позивачі не лише стверджують, що їхні зведені брати і сестри були народжені поза шлюбом, але й натякають чи навіть відверто говорять, що їхні матері були рабинями і не перебували у законному шлюбі, оскільки були завезені до Ісландії як полонянки⁷⁶. Прирівнювання навіть вільної наложниці до рабині вказує на рабство як на джерело походження інституту наложництва у середньовічній Скандинавії.

На відміну від дівчат, удови могли самі розпоряджатися своїм життям. Красуня Дроплауг рано овдовіла і більше не вийшла заміж, а жила з двома синами-погодками – Хельгі й Грімом⁷⁷. Мати вже знайомого нам Хаскульда після смерті свого чоловіка Колля «була ще молодою і дуже красивою жінкою»⁷⁸. Взявши із собою свою частку спадщини, вона сіла на корабель (половину якого їй купив син) і відбула до Норвегії⁷⁹. Її гарно зустріли родичі; багата й вільна, вона вийшла заміж за чиновника, заможного та достойного чоловіка, умілого воїна і непоганого собою. «Життя їхнє протікало в добрій злагоді»⁸⁰.

Для статусу удови в ролі правонаступниці чоловіка показовим є такий факт, як зміна назви садиби, що належить цій сім'ї. В Ісландії у другій половині XIII ст. спостерігається тенденція: після смерті господаря садиба починає називатися за ім'ям його удови; типовим прикладом може слугувати зміна назви Вільборг на Вільборгарстадір. Місцеві назви, похідні від жіночих імен, були доволі поширеними на території Ісландії; як доказ – в сагах зберігається обширний топонімічний матеріал. На думку Є. Ридзеєвської, назви вказують здебільшого на жінку як на самостійну власницю землі та будинку⁸¹. Доречно підкреслити, що жінка могла успадкувати землю не лише після смерті чоловіка, а й після смерті дітей, у яких не було близьких спадкоємців⁸².

За умови смерті законної спадкоємиці майно переходило послідовно до її кровних родичів з будь-якої гілки, хоч би який черес – чоловічий чи жіночий – вони б не носили, тобто обох статей. Якщо не залишалось кровних родичів, спадщина відходила до тієї садиби (гарду), звідки це майно походило. Материнське майно («частка жінки»), включаючи землю, успадковували її діти, але насамперед доньки, сестри чи доньки її сестер; за відсутності дітей посаг жінки успадковували найближчі родичі обох статей, в першу чергу – найближчі жінки, і не далі четвертого коліна; у крайньому випадку, як виняток, «частку жінки» могли успадковувати й чоловіки⁸³.

У сфері подружнього життя ісландців була ще одна складна обставина – розлучення. За констатацією вчених, у сагах жінки ініціювали розрив стосунків у чотири рази частіше, ніж чоловіки⁸⁴. Для розлучення мали існувати підстави, які були б визнані привселюдно на тінгу (публічні зібрання вільних людей, локальні або загальноісландські, на яких все вільне чоловіче населення брало участь в обговоренні нагальних справ, у т. ч. розглядались судові позови, пов'язані з убивствами, усобицями, розлученнями тощо). Підставою для розлучення могло бути звинувачення чоловіка в тому, що він носив жіночий одяг.

Одяг чоловіка та жінки відрізнявся, тому обмін одягом між ними не тільки не був у звичаї, а й всіляко засуджувався. Так, шийний виріз сорочки у чоловіка і жінки мав відрізнятися за розміром: у жінки виріз був настільки великий, що відкривав верхню частину грудей, а у чоловіка – маленький. Носити одяг іншої статі було не прийнято. Чоловіки смертельно ображались, якщо їх звинувачували у «жіночості», хоч би й через сукиню. Тому, одягнувши жіночу кофтину, герой «Саги про ісландців» Торвальд зміг сховатися, ввівши в оману у такий спосіб ворогів, які оточили його хутір; проте

останні не могли навіть уявити собі можливість такої поведінки господаря⁸⁵. Герой «Саги про людей з Лососевої долини» Торд радить Гудрун, яка звернулася до нього за порадою – як їй позбутися чоловіка, наступне: «Поший йому сорочку з таким вирізом, якого достатньо для розлучення, і оголоси, що ви розлучені з цієї причини»⁸⁶.

Згідно з приписами закону острова «Сірий гусак» («Grágás») (перша писемна фіксація 1117-1118 рр.), жінкам заборонялось ходити в чоловічих штанах, чи носити коротке волосся, чи тим більше зброю⁸⁷. Якщо чоловікові вдавалось довести, що його дружина ходить у чоловічому одязі, – це було приводом для негайного розлучення, де потерпілим визнавався ображений чоловік⁸⁸. Так само чоловіки, які ходили з відкритими грудьми як жінки, або потайки пробиралися до коханки в жіночому одязі, суворо карались⁸⁹.

Підставою для розірвання шлюбу могла бути бездітність подружжя. У таких ситуаціях родичам потрібно було повернути не тільки саму жінку, а й посаг. Підтвердження цієї тези міститься, наприклад, у «Сазі про Гудмунда Достойного», де описане розлучення Откатли і Тейта: «Їй належав посаг і застава, а також було вирішено, що їй належить частина земель і рухомого майна... І того ж літа, коли в країну прибули кораблі, стало відомо про смерть Тейта, а він помер навесні в Норвегії. Дітей у них не було... А навесні, як минула Пасха, Откатла розпорядилася своїми землями і оголосила, що розподіл майна, про який була домовленість минулого літа, набрав сили»⁹⁰.

Також шлюб можна було розірвати і тоді, коли «інвестиція» не приносила прибутку, тобто коли рід нареченої в результаті не підвищував свого соціального статусу, не зміцнював власну безпеку чи просто не збагачувався після укладеної шлюбної угоди⁹¹.

У разі розлучення дружина не могла взяти із собою майно, якщо скоїла злочин або заслужила гнів чоловіка, наприклад, перелюбом. Заміжня жінка, викрита в цьому злочині, негайно втрачала свої права і її виганяли з дому в тому, в чому була одягнута. За визначенням одного тогочасного закону, «чоловік повинен привести невірну дружину до порога, зірвати з неї плащ і, відрізавши у неї половину одягу ззаду, виштовхнути за двері»⁹².

Отже, опис зовнішності жіночих персонажів у сагах зустрічається досить рідко; приємні риси зовнішності та вказівки на них набагато частіше фігурують при описі чоловічих образів. Крім того, зовнішня привабливість може супроводжуватися як позитивними рисами характеру, так і негативними.

У світі чоловіків, яким була Ісландія епохи вікінгів, жінка, однак, займала помітне місце; проте її становище було двояким. З одного боку, згідно з нормами звичаєвого права, вона залишалась неповноправною і тому перебувала ніби на маргінесі суспільного життя: залежала від чоловіка, підкорялася йому, не завжди мала можливість обрати чоловіка на свій розсуд, ставала об'єктом насильства, неодноразово зазнавала зневаги з боку чоловіка, терпіла його зради тощо. *З іншого боку, судячи з саг, в реальному житті жінка відігравала роль радниці чи господині у вирішенні багатьох справ; вона, зокрема, вирішувала питання про свій шлюб, іноді могла і відмовити нареченому та ініціювати розлучення.*

¹ А. Сванидзе, *Супружество в мире исландской саги* [Marriage in the world of the Icelandic saga], in «Гендер и общество в истории», Санкт-Петербург, Алетея, 2007, с. 64.

² А. Сванидзе, *Супружество в мире исландской саги*, с. 64.

³ *Сага о людях из Лаксдаля* [The Saga of the People of Laxdal], in «Исландские саги», Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1956, с. 263.

⁴ А. Сванидзе, *Супружество в мире исландской саги*, с. 65.

⁵ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 265.

⁶ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 265.

⁷ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 266.

⁸ А. Сванидзе, *Супружество в мире исландской саги*, с. 65.

⁹ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 261.

¹⁰ *Сага о Ньяле* [Njáls saga], in «Исландские саги», Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1956, с. 498.

¹¹ J. Friðriksdóttir, *Valkyrie. The Women of the Viking World*, Londn, Bloomsbury Academic, 2020, p. 40.

¹² *Сага о Ньяле*, с. 498.

- ¹³ *Saga о Ньяле*, с. 499.
- ¹⁴ J. Friðriksdóttir, *Valkyrie. The Women of the Viking World*, p. 40.
- ¹⁵ *Saga о Ньяле*, с. 499.
- ¹⁶ J. Friðriksdóttir, *Valkyrie. The Women of the Viking World*, p. 40.
- ¹⁷ J. Friðriksdóttir, *Valkyrie. The Women of the Viking World*, p. 40.
- ¹⁸ Р. Буайе, *Средневековая Исландия* [Medieval Iceland], Москва, Вече, 2009, с. 125.
- ¹⁹ *Повчання Високого* [Teaching of the Highness], in «Старша Едда», Київ, вид-во Жупанського, 2020, с. 54.
- ²⁰ Р. Буайе, *Средневековая Исландия*, с. 125.
- ²¹ J. Jochens, *Women in Old Norse Society*, Ithaca, Cornell University Press, 1995, p. 21.
- ²² J. Jochens, *Women in Old Norse Society*, p. 21.
- ²³ J. Jochens, *Women in Old Norse Society*, p. 21.
- ²⁴ J. Friðriksdóttir, *Gender*, in «The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas», London, Routledge, 2017, p. 233.
- ²⁵ *Saga об Эгиле* [Egil's Saga], in «Исландские саги», Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1956, с. 71.
- ²⁶ А. Сванидзе, *Супружество в мире исландской саги*, с. 72.
- ²⁷ *Saga об Эгиле*, с. 100-101.
- ²⁸ *Saga о людях из Лаксдаля*, с. 321-323.
- ²⁹ *Saga о Ньяле*, с. 499.
- ³⁰ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы* [Vikings. People of the saga: life and morals], Москва, Новое литературное обозрение, 2014, с. 219.
- ³¹ *Saga о Греттире* [The Saga of Grettir], Москва, Наука, 1976, с. 8.
- ³² Е. Рыдзеевская, *О пережитках матриархата у скандинавов по данным древнесеверной литературы* [On the vestiges of matriarchy among the Scandinavians according to the data of Old Norse literature], in «Советская Этнография», 1937, № 2-3, с. 21.
- ³³ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 230.
- ³⁴ *Saga об Эйрике Рыжем* [The Saga of Eirik the Red], in «Исландские саги. Ирландский эпос», Москва, Художественная литература, 1973, с. 107.
- ³⁵ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 230.
- ³⁶ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 230.
- ³⁷ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 231.
- ³⁸ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 230.
- ³⁹ *Saga о людях из Лаксдаля*, с. 235.
- ⁴⁰ *Saga о Ньяле*, с. 445.
- ⁴¹ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 230.
- ⁴² *Saga о Гисли* [The Gisli Saga], in «Исландские саги. Ирландский эпос», Москва, Художественная литература, 1973, с. 34.
- ⁴³ Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов IX-XI века* [Daily life of the Vikings IX-XI centuries], Москва, Молодая гвардия, 2007, с. 96.
- ⁴⁴ Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов IX-XI века*, с. 96.
- ⁴⁵ Дж. Байок, *Исландия эпохи викингов* [Viking Age Iceland], Москва, Астрель: CORPUS, 2012, с. 372.
- ⁴⁶ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 256.
- ⁴⁷ B. Raffield, N. Price, M. Collard, *Polygyny, Concubinage, and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia*, in «Viking and Medieval Scandinavia», Turnhout, Brepols, 2017, p. 169.
- ⁴⁸ Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов IX-XI века*, с. 108.
- ⁴⁹ Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов IX-XI века*, с. 98.
- ⁵⁰ J. Friðriksdóttir, *Gender*, p. 233.
- ⁵¹ *Saga о битве на Пустоши* [The saga of the Battle of the Badlands], in «Исландские саги. В 2-х т. Т. I.», Москва, Языки славянской культуры, 2000, коментар на с. 325.
- ⁵² *Жизнь Снорри Годи* [The Life of Snorri Godi], in «Исландские саги. В 2-х т. Т. 2», Москва, Языки славянской культуры, 2004, с. 130.
- ⁵³ *Saga о сыновьях Дроплауг* [The Saga of the Sons of Droplaug], in «Исландские саги. В 2-х т. Т. 2», Москва, Языки славянской культуры, 2000, с. 214-217.
- ⁵⁴ *Saga о Харальде Прекрасноволосом* [The Saga of Harald Fairhair], in «Снори Стурлусон, Круг земной», Москва, Наука, 1980, с. 43.

- ⁵⁵ Э. Эстерберг, *Индивиды, друзья и родственники в средневековой Исландии. Наследие Арона Гуревича* [Individuals, friends and relatives in medieval Iceland. The Legacy of Aron Gurevich], in «Образы прошлого. Сборник памяти А. Я. Гуревича», Санкт-Петербург, Центр гуманитарных инициатив, 2011, с. 326.
- ⁵⁶ Дж. Байок, *Исландия эпохи викингов*, с. 213.
- ⁵⁷ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 273.
- ⁵⁸ T. Carter, *Iceland's Networked Society. Revealing How the Global Affairs of the Viking Age Created New Forms of Social Complexity*, Leiden-Boston, Brill, 2015, p. 96.
- ⁵⁹ *Песнь о Риге* [Song of Riga], in «Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах», Москва, Изд-во худ. л-ры, 1975, с. 338.
- ⁶⁰ Р. Буйе, *Средневековая Исландия*, с. 319.
- ⁶¹ *Víga-Glúms saga* / Ed. by G. Turville-Petre, Oxford, at the Clarendon Press, 1960, p. 14.
- ⁶² *Сага о Ньяле*, с. 503.
- ⁶³ Е. Рыдзеевская, *Некоторые данные из истории земледелия в Норвегии и в Исландии в IX-XIII вв.*, с. 21.
- ⁶⁴ *Сага о битве на Пустоши* [The saga of the Battle of the Badlands], in «Исландские саги. В 2-х т. Т. 1», Москва, Языки славянской культуры, 2000, с. 87.
- ⁶⁵ *Сага об Эйрике Рыжем*, с. 114.
- ⁶⁶ Г. Анохин, *К этнической истории гренландских норманнов* [Towards an ethnic history of the Greenlandic Normans], in «Романия и Барбария. К этнической истории народов зарубежной Европы», Москва, Наука, 1989, с. 177.
- ⁶⁷ *Сага об Эйрике Рыжем*, с. 114.
- ⁶⁸ *О Снэбьёрне Борове* [About Snæbjörn Borov], in «Исландские саги. В 2-х т. Т. 1», Москва, Языки славянской культуры, 2000, с. 42.
- ⁶⁹ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 272.
- ⁷⁰ R. Karras, *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*, New Haven and London, Yale University Press, 1988, p. 75.
- ⁷¹ J. Friðriksdótti, *Valkyrie. The Women of the Viking World*, p. 96.
- ⁷² R. Karras, *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*, p. 75.
- ⁷³ *Landnámabók, or the Book of Settlements*, in «Origines Islandicae. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland», Edited and translated by Gudbrand Vigfusson and F. York Powell, vol. I, Oxford, Clarendon press, 1905, p. 188.
- ⁷⁴ *Сага о сыновьях Дроплауг*, с. 232.
- ⁷⁵ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 309.
- ⁷⁶ *Сага об Эгиле*, с. 78.
- ⁷⁷ *Сага о сыновьях Дроплауг*, с. 218.
- ⁷⁸ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 263.
- ⁷⁹ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 263.
- ⁸⁰ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 264.
- ⁸¹ Е. Рыдзеевская, *Некоторые данные из истории земледелия в Норвегии и в Исландии в IX-XIII вв.* [Some data from the history of farming in Norway and Iceland in the 9th-13th centuries], in «Исторический архив», 1940, № 3, с. 25.
- ⁸² Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов. IX-XI века*, с. 104.
- ⁸³ А. Сванидзе, *Викинги. Люди саги: жизнь и нравы*, с. 112.
- ⁸⁴ J. Jochens, *The Medieval Icelandic heroine: fact or fiction?* in «Viator», 1986, vol. 17, p. 39.
- ⁸⁵ Стурла Тордарсон. *Сага об исландцах* [The Saga of the Icelanders], Санкт-Петербург, Алетея, 2007, с. 129.
- ⁸⁶ *Сага о людях из Лаксдаля*, с. 265.
- ⁸⁷ *Laws of Early Iceland. Grágás*, Manitoba, The University of Manitoba press, 2000, p. 216.
- ⁸⁸ Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов. IX-XI века*, с. 392.
- ⁸⁹ *Laws of Early Iceland, Grágás*, p. 69.
- ⁹⁰ *Сага о Гудмунде Достойном* [Saga of Gudmund the Worthy], in «Байок Дж. Исландия эпохи викингов», Москва, Астрель: CORPUS, 2012, с. 609-610.
- ⁹¹ Дж. Байок, *Исландия эпохи викингов*, с. 329.
- ⁹² Н. Будур, *Повседневная жизнь викингов. IX-XI века*, с. 106.

References

1. Anohin G., K etnicheskoy istorii grenlandskih normannov [Towards an ethnic history of the Greenlandic Normans], in «Romaniya i Barbariya. K etnicheskoy istorii narodov zarubezhnoy Evropy», Moskva, Nauka, 1989, s. 164-194.
2. Buaye R., Srednevekovaya Islandiya [Medieval Iceland], Moskva, Veche, 2009, 352 s.
3. Budur N., Povsednevnyaya zhizn' vikingov IX-XI veka [Daily life of the Vikings IX-XI centuries], Moskva, Molodaya gvardiya, 2007, 463 s.
4. Byok J., Islandiya epohi vikingov [Viking Age Iceland], Moskva, Astrel': CORPUS, 2012, 912 s.
5. Carter T., Iceland's Networked Society. Revealing How the Global Affairs of the Viking Age Created New Forms of Social Complexity, Leiden-Boston, Brill, 2015, 368 p.
6. Esterberg E., Individui, druzya i rodstvenniki v srednevekovoy Islandii. Nasledie Arona Gurevicha [Individuals, friends and relatives in medieval Iceland. The Legacy of Aron Gurevich], in «Obrazyi proshlogo. Sbornik pamyati A. Ya. Gurevicha», Sankt-Peterburg, Tsentr gumanitarnykh initsiativ, 2011, s. 319-337.
7. Friðriksdóttir J., Gender, in «The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas». London, Routledge, 2017, p. 226-239.
8. Friðriksdóttir J., Valkyrie. The Women of the Viking World, Londn, Bloomsbury Academic, 2020, 252 p.
9. Jochens J., The Medieval Icelandic heroine: fact or fiction? in «Viator», 1986, vol. 17, p. 35-50.
10. Jochens J., Women in Old Norse Society, Ithaca, Cornell University Press, 1995, 266 p.
11. Karras R., Slavery and Society in Medieval Scandinavia, New Haven and London, Yale University Press, 1988, 316 p.
12. Landnama-book, or the Book of Settlements, in «Origines Islandicae. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland», vol. I, Oxford, Clarendon press, 1905, p. 14-237.
13. Pesn' o Rige [The song of Rig], in «Beovulf. Starshaya Edda. Pesn o Nibelungah», Moskva, Izdatelstvo hudozhestvennoy literaturyi, 1975, s. 336-340.
14. Povchannia Vysokoho [Teaching of the Highness], in «Starsha Edda», Kyiv, vyd-vo Zhupanskoho, 2020, s. 37-77.
15. Raffield B., Price N., Collard M., Polygyny, Concubinage, and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia, in «Viking and Medieval Scandinavia», Turnhout, Brepols, 2017, p. 165-209.
16. Ryidzeevskaya E., Nekotorye dannye iz istorii zemledeliya v Norvegii i v Islandii v IX–XIII vv. [Some data from the history of farming in Norway and Iceland in the 9th-13th centuries], in «Istoricheskiy arhiv», 1940, № 3, s. 3-70.
17. Ryidzeevskaya E., O perezhitkah matriarhata u skandinavov po dannym drevnesevernoy literaturyi [On the vestiges of matriarchy among the Scandinavians according to the data of Old Norse literature], in «Sovetskaya Etnografiya», 1937, № 2-3, s. 15-44.
18. Saga ob Egile [The Saga of Egil], in «Islandskie sagi», Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhesvennoj literatury, 1956, s. 61-251.
19. Saga ob Eyrike Ryizhem [The Saga of Eirik the Red], in «Islandskie sagi. Irlandskiy epos», Moskva, Hudozhestvennaya literatura, 1973, s. 105-127.
20. Saga o bitve na Pustoshi [The saga of the Battle of the Badlands], in «Islandskie sagi. V 2-h t., T. I», Moskva, Yazyiki slavyanskoy kul'turyi, 2000, s. 44-110.
21. Saga o Gisli [The Saga of Gisli], in «Islandskie sagi. Irlandskiy epos», Moskva, Hudozhestvennaya literatura, 1973, s. 23-80.
22. Saga o Grettire [The Saga of Grettir], Moskva, Nauka, 1976, 174 s.
23. Saga o Gudmunde Dostoinom [Saga of Gudmund the Worthy], in «Bayok Dzh. Islandiya epohi vikingov», Moskva, Astrel: CORPUS, 2012. s. 607-680.
24. Saga o Haral'de Prekrasnovolosom [The Saga of Harald Fairhair], in «Snori Sturluson. Krug zemnoj», Moskva, Nauka, 1980, s. 42-67.
25. Saga o lyudyah iz Laksdalya [The Saga of the People of Laxdal], in «Islandskie sagi», Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhestvennoj literatury, 1956, s. 253-439.
26. Saga o N'yale [Njáls saga], in «Islandskie sagi», Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhesvennoj literatury, 1956, s. 441-757.
27. Saga o synovyah Droplaug [The Saga of the Sons of Droplaug], in «Islandskie sagi. V 2-h t. T. 2», Moskva, Yazyiki slavyanskoy kul'turyi, 2004, s. 215-243.
28. Snebyorne Borove [About Snæbjörn Borov], in «Islandskie sagi, V 2-h t., T. 1», Moskva, Yazyiki slavyanskoy kul'turyi, 2000, s. 41-43.

29. Sturla Tordarson. Saga ob islandtsah [The Saga of the Icelanders], Sankt-Peterburg, Aleteyya, 2007, 511 s.
30. Svanidze A., Supruzhestvo v mire islandskoj sagi [Marriage in the world of the Icelandic saga], in «Gender i obshchestvo v istorii», Sankt-Petereburg, Aletejya, 2007, s. 61-80.
31. Svanidze A., Vikingi. Lyudi sagi: zhizn' i nray [Vikings. People of the saga: life and morals], Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie, 2014, 800 s.
32. Víga-Glúms saga / Ed. by G. Turville-Petre, Oxford, at the Clarendon Press, 1960, LVI, 158 p.
33. Zhizn Snorri Godi [The Life of Snorri Godi], in «Islandskie sagi. V 2-h t. T. 2», Moskva, Yazyiki slavyanskoy kulturyi, 2004, s. 130-131.